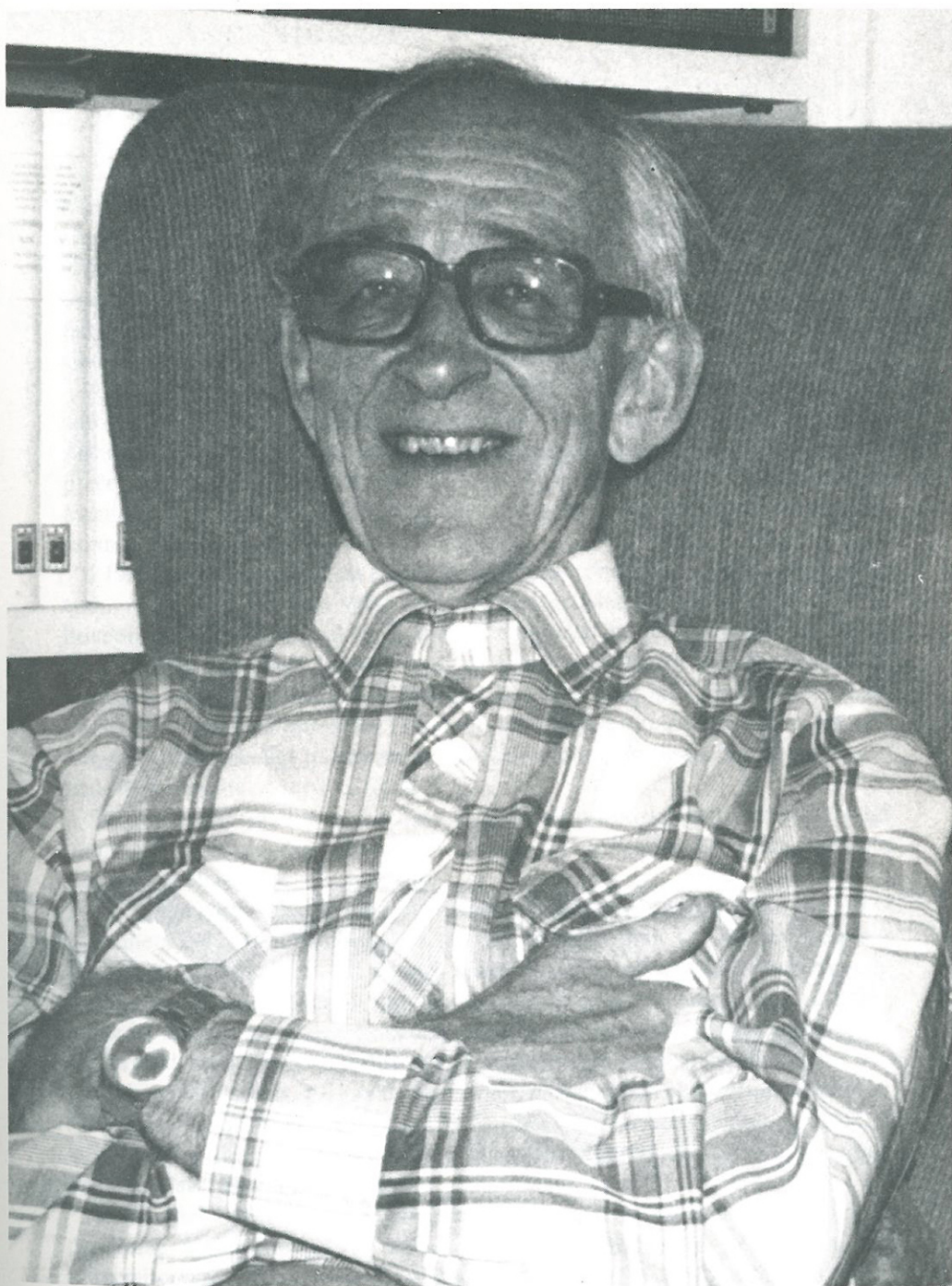

NIELS ÅGE NIELSEN
26. juni 1913 – 16. januar 1986

Niels Åge Nielsen

26.6.1913-16.1.1986

Niels Åge Nielsen blev født 1913 i Vejle. Hans far var dengang tømrermester. Hans barndom og ungdom var urolig og præget af fattigdom. Faderen flyttede først til Odense og i 1923 til Århus, hvor familien med korte mellemrum skiftede opholdssted. Faderen forsøgte, med skiftende held, at ernære sig som repræsentant og var i perioder arbejdsløs. Som gymnasiast måtte Niels Åge Nielsen læse sine lektier på Statsbiblioteket, fordi der ikke var råd til at fyre i hans værelse.

Allerede i gymnasieårene blev han optaget af de to interesser, politik og sprogvidenskab, der parallelt optog ham en stor del af hans liv, indtil videnskaben sluttelig tog overhånd. Han gik til forelæsninger på universitetet, og han hentede pjecer på det kommunistiske partikontor. Læsningen af Det kommunistiske Manifest blev ham en åbenbaring, der gav ham en intens oplevelse af store sammenhænge.

I 1933 blev han student og begyndte studiet til cand.mag. i dansk, engelsk og tysk. Året efter var han valgt ind i Studenterrådet, og 1936 var han en af hovedmændene i den såkaldte Domes-affære, hvor »de røde studenter« i Århus vakte opsigt over hele landet, fordi de søgte at forhindre ansættelsen af en nazistisk tysker som lærer ved universitetet. Samtidig belønnedes han for en prisopgave om *Substratteorien i historisk og kritisk belysning*. Prisen – 500 kr., dengang tilstrækkeligt til næsten et helt års leveomkostninger for en student – benyttede han til en rejse til Sovjet.

Samme år var han blevet medlem af det kommunistiske parti og blev hurtigt inddraget i arbejdet med at redde flygtninge fra nazisterne, hvad der medførte flere hemmelige rejser til Tyskland.

Da krigen kom, voksede arbejdspresset. Han eksamenslæste intenst, tog bifagseksamen 1941 og hovedfagseksamen januar 1942; han var blevet professor Skautrups medarbejder ved dennes store sproghistorie, og han distribuerede illegale blade og organiserede modstandsgrupper. Han blev arresteret og sad fem måneder i Århus arrest, hvor han dog stadig kunne fortsætte sit sprogvidenskabelige arbejde og i øvrigt slappede af ved at spille dam med en medfange.

Da han blev løsladt, gik han under jorden, blev medlem af modstandsbevægelsens midtjyllandsledelse og senere af jyllandsledelsen og blev hemmeligt viet i en landsbykirke til Karen Margrethe. De to havde holdt sammen siden 1. g, og hun havde trofast hjulpet ham i alle svære tider.

Tiden efter befrielsen blev heller ikke let. Det var svært at få arbejde for en cand.mag. I begyndelsen var det løs undervisning forskellige steder, bl.a. ved universitetet som undervisningsassistent. Først 1949 opnåede han at få et forskerstipendium, universitetsadjunkt hed det dengang.

Han vovede dog ikke fortsat at satse på en universitetskarriere, og 1953 søgte han derfor ansættelse ved Statsbiblioteket. Her forstod man snart at udnytte hans store flid, hans omhu med detaljer og hans organisatoriske evner. Han fik

overdraget et hovedansvar ved planlægningen og bygningen af det store nye Statsbibliotek med skyskraberbogtårnet ved universitetet, og han organiserede den besværlige flytning af de titusinder af bind fra Vester Allé til Ringgaden. – Tråden til universitetet blev dog ikke skåret over. Han fortsatte med at undervise, først som undervisningsassistent og fra 1962 som ekstern lektor.

Videnskaben kunne han dog ikke opgive. 1966 startede Odense Universitet, han blev dets første professor i nordiske sprog, og hermed begyndte en lykkelig og produktiv periode, som intensiveredes, da han 1972 vendte tilbage til Aarhus Universitet, som han altid havde følt som sit egentlige hjemsted.

Som nævnt arbejdede han i ungdommen med undersøgelser til Peter Skautrups danske sproghistorie. Mange af resultaterne findes derfor spredt i dette værk. Andet blev til mindre artikler, som f.eks. *Klima og sprogforandring*, 1943, *Brugen af tiltalepronominer i Charlotte Dorothea Biehls komedier*, 1948, *Om bagtunge-r'ets opkomst i dansk*, 1950. Andet igen blev til bøger, som dog først sent blev udgivet: *Breve til og fra sprogforskeren Karl Verner 1872-1882*, 1981, *Sprogrenseren H. C. Ørsted I-II*, 1981.

Under et stipendieophold i Uppsala 1938-1939 lærte han flere yngre svenske dialektforskere at kende. Derved vakte hans interesse for dialektologien. Han var derfor en selvskreven og selvstændig medarbejder også ved Peter Skautrups jyske ordbog. Han skaffede ordbogen dens største ordsamling fra en enkelt dialekt, molbodialekten, og foretog desuden optegnelser i Thy og på Anholt. 1959 udgav han *De jyske dialekter*, der uhyre grundigt gennemgår hver enkelt dialekts kriterier samt litteraturen om og på vedkommende dialekt. I 1978 og 1980 fulgte *Dansk dialektantologi I og II*.

Tidligt havde han fået interesse også for norsk, og han var på flere studieophold i Norge. Hans forskningsområde under stipendieperioden var norsk påvirkning på dansk. Han måtte sige farvel til dette felt, da han blev bibliotekar, men 1983-84 udkom dog *Norske indslag i nydansk I-II*. Og nok så væsentligt, han indledte et samarbejde med en norsk forsker, Hallfrid Christiansen, og kunne 1955 udgive sit første ordbogsarbejde, den tykke *Norsk-dansk ordbog*.

Som nyudnævnt professor i Odense modtog han opfordring til at holde et foredrag om et fynsk emne. Han valgte at tale om de fynske runesten. Derved fæstnedes hans opmærksomhed på det gådefulde ord »rita« på Glavendrupstenen. Samme ord står på flere andre danske og svenske runesten. Men på grund af runeortografiens utilstrækkelighed, der giver mulighed for mange tolkninger, har ingen før kunnet foreslå en godtagbar etymologi. Man har nøjedes med at gengive det »ræte, stærkt nedsættende betegnelse med usikker betydning«. Niels Åge Nielsen var på det tidspunkt i fuld gang med arbejdet på sin etymologiske ordbog, og hans kundskaber satte ham i stand til at finde en hidtil overset mulighed, at ordet skulle læses som »hretti«, hvorved det, ved det mobile s, blev nært beslægtet med og betydningsmæssigt måske næsten identisk med det velkendte »skratti«, en troldmand, en sejdmand.

Denne etymologi er ganske overbevisende. Men han nøjedes ikke med dette, han fulgte sandelig sin teori til dørs. Han studerede shamanisme, lappisk trolddom og nordisk mytologi. Han inddrog alle runeindskrifter, som nævner sejd, eller som kan tolkes magisk. Han gav sig i lag med de dunkleste og besværligste af

alle indskrifterne, såsom Listerstenene i Blekinge, Eggjumstenen i Norge og Rökstenen i Sverige og foreslog nytolkninger. Disse sidste indskrifter er så gådefulde og vanskelige, at man næppe kan tro, at han har sagt det sidste ord om dem, men hans tolkninger er under alle omstændigheder et vægtigt og sammenhængende indlæg i den videnskabelige diskussion.

Runestudier, 1968, og *Runerne på Rökstenen*, 1969, blev senere efterfulgt af de mere populære *50 danske runeindskrifter*, 1981, og *Danske runeindskrifter*, 1983. Her lægger han vægt på at tolke indskrifterne som vers, som olddansk poesi. Det er uden tvivl rigtigt i mange tilfælde, men mon han ikke i sin iver så flere primitive vers end der faktisk er?

Er runestudierne end vægtige, er Niels Åge Nielsens mest varige indsats dog nok *Dansk etymologisk ordbog*, 1966. En sådan ordbog havde længe været et savn, etymologier måtte opøges i svensk, norske, islandske bøger eller i de kortfattede notitser i Ordbog over det danske sprog. Nu fik vi en pålidelig, omhyggelig, grundig og let tilgængelig ordbog, et uundværligt værk for enhver nordisk sprogforsker. Og at den også havde interesse uden for fagfolks kredse, viser det faktum, at den med få års mellemrum måtte udsendes i nye oplag, som han til stadighed reviderede og udvidede.

Endnu et ordbogsværk påtog han sig. Han overtog det store arbejde med *Gyldendals fremmedordbog*, som han ajourførte og udvidede stærkt. Ved sin død efterlod han indsamlet materiale til en helt ny fremmedordbog på over 1000 sider, og mente selv, at den kunne være færdigredigeret på tre måneder.

Som forsker var hans kendetegn en konstant og uhyre flid, belæsthed, en omhu og en grundighed, der grænsede til samlermani, alt sammen uundværlige egenskaber for en ordbogsredaktør.

Som underviser var han populær på instituttet. Han havde altid mange studenter i sit auditorium. Hans undervisningsfelt var bredt. F.eks. underviste han, foruden i alle de traditionelle discipliner, også i den moderne transformationsgrammatik, og skrev en stencileret lærebog for studenterne. Endog litteraturundervisning gav han sig af med; han var meget belæst også her, havde et stort privatbibliotek og fulgte med i den nye litteratur.

Også blandt kollegerne var han populær. Alle var på fornavn med ham og nød at lytte til ham, når han foldede sig ud med barokke anekdoter. Gennem hele sit liv var han overordentlig hjælpsom over for kolleger og bekendte. Det var derfor smerteligt for os at se, hvordan sygdommen brat mærkede ham i hans sidste år.

K. Ringgaard